

Lugupeetud foorumist osavõtjad!

Täna teid ja eriti härra ülemkohtunikku ootamatu au eest saada sõna nii esindusliku kogu ees, kes on täna kokku tulnud arutlema teemal „Õigusemõistmine ja kultuur“.

Kuna minu esinemine on välja kuulutatud tervitusena, siis kõige raskem oli otsustada, kelle nimel võiksin ma teid tervitada. Riigikogu langeb ära, sest praegusel poliitilise teerulli ajastul, ei volitaks keegi opositsiooniesindajat siia tervitama tulla. Ka erakond langeb ära, sest siis hakatakse rääkima katsest kohtunikkonda politiseerida. Lõpuks mõtlesin välja, küsisin volituse ja mul on meeldiv võimalus tervitada Teid Tiit Vähi 1995/96 aasta valitsuse poolt, kus me koos lugupeetud Märta Raskiga ühe laua taga istusime – tema sise- ja mina kultuuriministrina. Hea valitsus oli muide – Siim Kallas oli välisministriks ja Paul Varul justiitsministriks.

Küllap see nostalgiline mälestus ongi põhjuseks, miks härra Rask, kelle lahkumisetendus see tänane üritus siin mingil määral ju ongi, just minu siia avakõneks kutsus.

Ma kasutaksin juhust ja tänaksin Eesti kohtunikkonda selle eest, et te olete hoidnud kolmanda võimu sõltumatust ja tänu sellele säilitanud Eestile siiski demokraatliku õigusriigi maine, mille õõnestamiseks esimene, teine ja neljas võim on juba paljudi suutnud ära teha. Ma hindan kõrgelt neid otsuseid, kus meie kohtuvõim on jäänud kindlalt õiguslikule alusele ning pole tulnud vastu neljanda võimu ehk ajakirjanduse poolt initsieeritud nn avalikule ootusele. Kui rääkida õigusemõistmise kultuurist, siis nendel juhtudel on näidatud sõltumatu professionalismi kõrgeimat taset.

Ja selles mõttes on minu jaoks kultuuritu mõnede poliitikute ja ajakirjanike poolt ühiskondlikku teadvusse süstitud negatiivne maik loosungile JOKK – ehk juriidiliselt on kõik korrektne. Paraku oli just minu tänane erakond, tookordsed Mõõdukad need, kelle 1999. a valimiskampaania loosungiks oli „JOKK jäta!“. Nähes seda esmakordselt mingil prügikastil, ma tõepoolest võpatasin – sest millele kutsub üles loosung – Juriidiliselt on kõik korrektne – jäta! Mille järgi siis käituda? Õeldakse, et moraalne õiglustunde järgi. Kuid kelle moraali – kas Postimehe või Kesknädala, kas Reformierakonna või sotsiaaldemokraatide moraali järgi? Kas kristluse või islami järgi?

Kui mõista hukka seaduste järgi toimunud õigusemõistmise tulemused, siis on sealt vaid kukesamm bolševistlikule õigusemõistmisele revolutsioonilise südametunnistuse alusel, mis tegelikult tähendab võimul oleva seltskonna tahet ja toob alati kaasa teisitimõtlejate hävitamise. Ja seetõttu on tänuväärne, et Eestis käib õigusemõistmine ikkagi veel JOKK põhimõtte kohaselt. Ma ainult imestan, et keegi tippjuristidest pole avalikult seda JOKi üle mõnitamist hukka mõistnud ning näidanud, millise õigusvaakumini see viib.

Populistlike poliitiliste hinnangute segiajamine õigusemõistmisega ning õigusemõistmise süüdistamine nendest mõtteavaldusest lähtudes on üks kurjakuulutavamaid teid, mis võib viia õigusriigi kadumisele. Poliitikute ja ajakirjanike kohus oleks rahva õigusteadvust suunata või kui on vaja, siis seadusemuudatusi algatada, aga mitte tagant õhutada rahva teinekord üsnagi ähmast õigusteadvust. Selle harimisega ei tegele meil täna õieti keegi, olgu kasvõi sellises vormis, nagu seda teevad mitmed Vene telekanalid oma n.ö kohtulavastustes. See oleks muide ka õigusteadvuse ja kultuuri üsna praktiliseks kokkupuutevormiks.

Muidugi on juhtumeid, kus kuritegu jääb ühel või teisel põhjusel karistamata. Ja paljude inimeste õiglustunne võib sellega saada tõesti riivatud. Siis peaks aga nii õiguskaitseorganite kui ajakirjanduse kohus olema kõiki selleni viinud asjaolusid avalikult ja üksikasjalikult selgitada. Vaid nii, mitte aga lihtsalt loosungeid ja süüdistusi loopides ja kohtu autoriteeti nõrgendades võib saavutada, et inimesed saaksid toimunule hinnangu anda tõepoolest teadlikult ja omaenda õiglustunde alusel, mitte aga neile lihtsustatult pealesurutud hüsteerias lähtudes.

Lugupeetud Märt Rask kutsus mind siia, et õigusemõistmise ja kultuuri vahekorrale pühendatud päeva algul mõtiskleda Eesti Põhiseaduse preambulis kirjapandud põhimõtte üle, et Eesti riik peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade. See põhimõte, kuigi mõiste „keel“ lisati sinna loetellu alles 2007.a, on paljudele kindlasti pähekulunud ja muutunud selliseks tõeks, millest libisetakse enesestmõistetavusega üle, ilma sellele tähelepanu pööramata. Tavaliselt aktualiseerub see lause igal sügisel seoses riigieelarve vastuvõtmisega, kui oma rahalootustes järjekordselt petta saanud kultuuritegelased seda poliitikule nina alla hõõruvad. Või nagu viimases Sirbis arvas Kaarel Tarand, et küllap peetakse valitsusringkondades põhiseaduse sissejuhatust mingiks muistsete juristide belletristlikuks passaažiks, mis polegi täitmiseks mõeldud.

Põhiseaduse kommenteeritud väljaandest saame aga hoopis teada, et Eesti varasemates põhiseadustes seda põhimõtet rõhutatud polegi. Mul on hea meel, et selle sätte autor – endine justiitsminister Kaido Kama viibib täna siis meie hulgas ja ma saan veelkord öelda, et pean teda viimas kahekümne kolme aasta kõige ausamaks poliitikuks Eestis.

Preambuli kommentaar lõpeb lausa ühetähendusliku sätestamisega, et Eesti Vabariigi põhieesmärk on tagada Eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade. Ja tõepoolest Eesti riigi olemasolu majanduslikku mõttekust pole võimalik tõestada. Jääbki just ühe miljoni suuruse rahva eripärane ja kummaliselt ülepaisutatud kultuur, maailmamastaabis täiesti mõistetamatu kahe ooperiteatri, kuue avaliku ülikooli ning ka kultuuritarbimise rekordnäitajatega. Ning uskuge, et nagu Vanast-Egiptusest me teame ju majandusliku kasu seisukohalt täiesti arulagedaid püramiide, nii jätab ka eesti rahvas maailma ajalukku jälje just oma igemepaistetusest vohava kultuurielu ja kultuuriarmastusega.

Ma püüaksin järgnevalt pisut mõtiskleda selle üle, kas põhiseaduses püstitatud eesmärk on XXI sajandil meile igas mõttes kättesaadavaks ja seetõttu ka meie suletud isolemisele varasemaga võrreldes üha ohtlikumaks muutunud globaalses maailmas jätkusuutlik, ja kas me teeme ise kõik selleks, et teda jätkusuutlikuna hoida.

Kindlasti pole paljud siin saalis mitte kõigi minu mõtetega nõus, aga võtke siis neid edasimõtlemise või vastuvaidlemise alusena ja laske mul uskuda, et kus siis veel, kui mitte nii esindusliku kohtunikekogu ees on inimesel õigus ka kõige kahtlasemaid mõtteid julgelt väljendada, sest kaugemale ja kõrgemale ju nende peale enam kaevata ei saa.

Kui mõelda neile neljale mõistele „Riik, rahvus, keel ja kultuur“ – siis me oleme harjunud neid käsitlema koos ja lahutamatu - tervikuna, ning patt oleks siinjuures meenutada tuntud mõistatust paadimehest, kes peab hundi, kitse ja kapsapea üle jõe viima nii, et kõik terveks jääksid.

Põhiseaduses on aga siiski selgelt öeldud, et riik pole eesmärgiks omaette, vaid see on vahendiks rahvuse, keele ja kultuuri säilimiseks. Ja kuigi riigi säilitamine olukorras, kui rahvus oleks kadumas, keel ununemas ja kultuur hävimas, tunduks mõttetusest, ununeb see eesmärgi ja vahendi dialektika meil tavaelus tihtipeale, seda eriti eelarve prioriteete paika pannes, aga ka propagandatekste koostades, kus riik hakkab tunduma täiesti omaette väärtusena.

Kaks lühikest iseseisvusaega on küll vaieldamatult tõestanud, et iseseisev Eesti riik loob kõige soodsamad tingimused meie rahvuse, keele ja kultuuri säilimiseks, aga samas on tõsiasi, et eesti rahvus, keel ja kultuur on tekkinud, säilinud ja koguni arenenud ka ilma iseseisva Eesti riigita.

Praegu valitsev ajalooline ja küllap ka õiguslik diskursus ei tunnista ENSV-d riikliku moodustisena ja räägib ajavahemikust 1945–1991 kui okupatsiooniajast. Eesti rahvuse ja keele säilimist sel ajal vaevalt keegi kahtluse alla paneb. Kultuuri puhul tuleb vähemasti kvantitatiivsete näitajate poolest rääkida aga lausa arengust. Ja kuigi 1996.a, kui Tallinna volikogus arutati Gustav Ernesaksa mälestuse jäädvustamist, küsis üks juhtpoliitikut valjuhäälselt – kas Ernesaks oli see taadu, kes Leninist laulis - võime täna teatmeteostest lugeda, et ta oli XX sajandi Eestimaa üheks juhtfiguuriks ning vaikivate aegade rahvajuhiks.

Nõukogudeaegse Eesti kultuuri ja kultuuritegelaste roll meie rahvuse ja keele püsijäämisel ja riigi taastamisel on täna ilmselt vaieldamatuks. Aga samas me võime kindlasti rääkida ka eesti kultuuri aga ka keele ja rahvuse püsijäämisest poolesajandi pikkuses paguluses vähemasti Rootsis, Kanadas ja Austraalias. Seega tuleb tõdeda, et riik pole olnud ainumäärav ja lühiperspektiivis isegi mitte otsustav tegur rahvuse, keele ja kultuuri püsijäämisel.

Terve mõistus sunnib esitama keelatud küsimuse – kas võib see ka tulevikus nii juhtuda. Ühe võimalusena, kui Eesti peaks uuesti okupeeritama ja teise võimalusena, kui Euroopa Liidu föderatiivne areng peaks Eesti ilma jätma mitmest iseseisva riigi tunnusest. Nende mõlema võimaluse üle arutamine on täna Eesti avalikus arutelus selgelt pärsitud.

Esimene neist – ehk füüsilise võõrvõimu alla sattumine on tänu meie NATO-liikmelisusele täna muidugi vähem usutav kui kunagi varem meie ajaloos, aga maailm muutub ju uskumatu kiirusega ning pidades silmas näiteks seda, et 50% tänastest venemaalastest peavad Stalinit oma riigi XX sajandi parimaks ja edukamaks juhiks, ning et ka meil leidub inimesi, kes loodavad ja nõuavad Tartu rahulepingu järgseid alasid tagasi, siis nende kahe jõu koosmõju ei saa ju täiesti välistada.

Täna on meie kaitsekontseptsioon rajatud totaalsele kaitsele n.ö viimase meheni vastupanule. Eesti rahvuse, keele ja kultuuri läbi aegade säilimise aluseks on olnud aga pigem Tammaru vanaema elutarkus Kitzbergi „Libahundis“, mille kohaselt „põlvest põlve päritud pruukisid pühaks pidades, oleme vaiksed ja vagurad olnud ja püüdnud iseennast ära võita“. Ja vaid selle tõttu on kümned põlved valgepäiseid ja sinisilmseid eestlasi loonud ja hoidnud oma kultuuri just selle paesel maatumil järjepidevana kauem, kui kusagil mujal Euroopas, nagu me arvame täna teadvat.

Tallinna vanalinn on säilinud oma keskaegsel kujul just seepärast, et Tallinn pole kunagi vaenlasele vastupanu osutanud, alati on õigeaegselt alistunud. Mind painab küsimus, kas totaalkaitse tähendaks Tallinna muutmist Groznõi-taolisteks varemeteks, ja kui võrd see aitaks meie rahvusel ja kultuuril säilida. Kus läheb piir enesekaitse ja enesetapu vahel?

Kaitsetahte kasvatamise seisukohalt ei tohiks sellist küsimust muidugi püstitadagi. 1939/40 aasta nn hääletu alistumise puhul tehakse tollastele juhtidele kibedaid etteheiteid ning arutatakse teemal, kas Päts oli vene mõjuagent, juba lihtsalt seniilne, või lootis peatselt Eesti vabastamisele Hitleri poolt. Aga vastus on ehk lihtsam: võib-olla lähtus Päts just rahvuse ja kultuuri säilimise prioriteetsusest. Tegelikult on see ju selgelt sõnastatud tolaegse riigi kõrgeima juhtkonna ning Riigivolikogu välis- ja kaitsekomisjoni 26. septembri 1939.a nõupidamise protokollis, kus jõuti järeldusele, et vastupanu korral, missugune võiks kesta vaid lühikest aega, oleks eesti rahva hävimine kindel.

Tolleaegne juhtkond pidas seega rahvuse säilimist prioriteediks, muidugi loodeti tol hetkel siiski ka riik säilitada. Seda loodeti mingil kujul isegi veel ka pärast Eesti Vabariigi okupeerimist 17. juunil 1940.a. Kruus ja Andreesen on rääkinud mingist välis-Mongoolia sarnasest variandist, millesse nad olevat uskunud.

Riik hävis. Hääletu alistumise rängaks hinnaks olid tuhanded Eesti patrioodid, eriti riigiametnikud, ohvitserid ja juristid, keda hukati nii, et nad ei saanud isegi vastupanu osutada. Ettenägelikuma ja läbimõelduma tegevuse puhul oleks osa ohvreist olnud ehk välditavad. Esimene kollaborant oli president Päts Ždanovi paberitele allkirju andes. Ta maksis selle eest vabadusekaotusega ning hääbumisega Tveri vaimuhaiglas. Johannes Vares lasi endale 1946.a kuuli pähe. Hans Kruus, Nigol Andreesen ja Aleksander Jõeäär viibisid aastaid Gulagis. Kollaborandile kollaborandi palk, võime me neist mõelda. Aga me võime mõelda ka nende võõrvõimuga koostööle läinud eesti haritlaste elutraagikast, mis objektiivselt tagas eesti rahvuse, keele, ja kultuuri säilimise.

Ühegi eestlase, ka Eesti presidendi, valikust ei sõltunud II maailmasõja tulemused. See, et osa eestlasi oli kas sunnitud või vabatahtlikult II maailmasõjas võitjate poolel, tegi võimalikuks eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise Eestimaal, oli kellest luua Jaroslavli kunstiansamblid, oli kelle baasil taasavada eestikeelne Tartu Ülikool ja kaks ooperiteatrit. Eesti kultuuri ja emakeelset haridust siin elujõulistena säilitada polnud kerge, sest igapäevaselt tuli eelkõige just igal haritlasel teha üsna vastikuid valikuid, kuid ometi oli see ainuvõimalik ja tagas lõppkokkuvõttes iseseisva riigi taastamise.

Ma räägin sellest täna, sest mulle tundub, et tulevikus meie lapsi ja lapselapsi eesootavate probleemide lahendamise jaoks on vaja minevik selgeks rääkida kogu keerukuses. Ma näen, et maailmale avatud noor põlvkond ei usu riigijuhtide propagandakõnede trummipõrinat, mida muide kahjuks harrastas ka president Päts veel 24. veebruari 1940.a sõjaväeparaadil.

Jah, iga mees peab haarama püssi, kui ta koju tungivad vägistajad ja küüditajad, ja ma ei kutsu üle uuele hääletule alistumisele. Vastupidi, ma arvan, et meil peaks olema jätkusuutlik ja kõigile teada olev vastupanuplaan, mitte ainult kolmeks tunniks, vaid ehk kolmeks kuuks, ja võib-olla ka kolmekümneks aastaks. Et igaüks teaks, kellel ja mispuhul tuleks Eesti rahvuse ja kultuuri säilimise nimel püssiga metsas olla, kellel välismaale põgeneda ja kellel tööle minna – oma kooli või kohtumajja, ning mida seal teha, et tulevikus keegi neid jälle kollektoriteks pidama ei hakkaks. Usun, et salastatud sõjalise vastupanu plaan oli kindlasti olemas ka 1939. ja 1940.a. Aga puudus tsiviilvastupanu plaan ja seda pole ka täna. Ma kardan, et keegi siin saalis ei tea, mida teha, kui juhtub nii, nagu hoiatas hiljuti Eesti Ekspressis põllumajandusminister Seeder, et venepoolse Narva jõe tammide lüüside täielikul avamisel seisukuksid mõlemad meie põlvkivielektrijaamad täielikult. Loosung „parem püsti surra kui põlvili elada“ on ilus, kuid ajalugu näitab, et isegi üksikisiku tasemel on taolisi julgeid ja romantilisi kangelasi vähem, rääkimata siis juba riikidest ja rahvastest. Iga poliitiku kõrgeima vastuse ajalooliseks mõõdupuuks on aga ikkagi see, et siin maal säiliks eesti rahvus, keel ja kultuur läbi aegade.

On loomulik, et meie välispoliitika prioriteediks peab täna olema selle tagamine, et meie rahvast kunagi enam selliste valikute ette ei seataks, samas me aga teame, et kunagi ei saa see olema ainult Eesti otsustada.

Jah, okupatsioon pole täna reaalne, kuid seda reaalsem on Euroopa Liidu edasine föderaliseerumine, ning just selles kontekstis aktualiseerub jällegi riigi, rahvuse, keele ja kultuuri säilimise tähendus ja vahekord. Mitte ainult Delfi kommentaarides vaid ka mõnede ennast poliitikuiks pidavate inimeste väljütlemisest räägitakse täna taas Eesti mahamüümisest,

võrreldakse Euroopa Liitu Nõukogude Liiduga ning Eesti riigijuhte ja nende otsuseid 1940.a tehingutega. Rahvustundega manipuleerida on väga kerge, eriti, kui riigijuhid pole lõpuni ausad ka ebameeldivate mineviku ja tulevikuvälikutel selgitamisel. Mind pani vägagi mõtlema eelmise nädala telesaates „Foorum“ tehtud küsitluse tulemused, kus üle 80% vastanuist ei kiitnud heaks Venemaaga piirilepingu sõlmimist. President Ilves ja Jüri Raidla arvasid oma hiljutises mõttevahetuses, et Eesti huvides on mitte ainult toetada Euroopa Liidu edasist föderaliseerumist, vaid näidata selles protsessis üles initsiatiivi. Kardan, et kui meie suveräänsuse edasine loovutamine Euroopa Liidule pandaks täna rahvahääletusele, millisele vajadusele juhtis tähelepanu ju ka Riigikohus, siis kukuks see läbi vaatamata isegi kolme parlamendierakonna mõningasele üksmeelele selles osas.

Ma julgen utreerida ja küsida, kuidas siis rahvale selgeks teha, et nagu 1940.a polnud meil muud valikut, kui Venemaa või Saksamaa, siis tulevikku vaadates pole meil muud valikut, kui ühtne Euroopa ja Eesti tema osana või Euroopa lõhenemine koos meie isolatsiooniga või koguni taas okupatsiooni sattumisega. Täna globaliseerivas maailmas, mille elanikkond kasvab igal aastal 80 miljoni inimese võrra, seega iga nelja päevaga ühe Eesti rahva võrra, on võimalik säilitada meie rahvus, keel ja kultuur vaid Euroopa ühiskodus, mis tagab meile majandusliku, rahandusliku ja julgeolekupoliitilise turvalisuse. Euroopa Liidu või isegi euroala lagunemine tähendaks meiesuguse väikerahva ja väikemajanduse iseolemisele tänapäeval suurt ohtu ja mitte ainult vahetu idanaabri poolt. Kui palju on meil aga poliitikuid, kes vaadates üleilma toimuva peale, julgeksid välja öelda, et eesti rahvuse ja kultuuri säilimise tõeliseks garantiiks oleks ka Venemaa integreerimine Euroopa struktuuridesse. Selle asemel ollakse valmis koguma valimishääli pigem rahvast viisavabadusega hirmutades. Aga kujutlegem, mis juhtuks siis, kui me paneksime rahvahääletusele näiteks otsuse Türgi vastuvõtmisest Euroopa Liitu, kuigi see oleks globaalse strateegilise julgeoleku seisukohalt Euroopale ülikasulik.

Reformierakond on sooritamas sotsiaalset eksperimenti minnes kohalikele valimistele loosungiga „Uhke Eestimaa üle“. Kindlasti on meil, mille üle uhke olla, kuid vähemasti sama palju on seda, mille üle tuleks mures olla. Kuidas asjale vaadata – võib olla uhke selle üle, et igaüks saab täna vabalt Eestist lahkuda, nagu rõhutab president Ilves, mis ei peaks välistama muret selle üle, miks nii paljud on seda õigust aktiivselt kasutama hakanud.

Minu kõige suurema mure põhjus on see, et kaks paralleelmaailma – uhkeldajate ja muretsejate oma on meil teineteisest üha rohkem eralduma ja ka vihaselt vastanduma hakanud.

Ma olen täiesti nõus Peeter Jalakasega, kes kirjutas hiljuti Postimehes, et täna ja homme sõltub meie edukus ja heaolu oskusest ja võimest teha kiireid ja resolootseid otsuseid, siduda omavahel esmapilgul seostamatuid asju, näha tervikut seal, kus seni on nähtud vastuolusid. Sisuliselt tähendab see paradigmaatilist muutust nii meie mõtlemises kui ka valikutes ning mitmete seniste otsuste ümberhindamist. Faktid jäävad süiski faktideks ja neid lihtsalt propagandistlikult eitada pole jätkusuutlik.

Rääkides rahvuse, keele ja kultuuri säilimisest, peame küsima, kas olema võimelised tegema reaalseid järeldusi sellest, et näiteks Vene Föderatsiooni kodanike arv Eestis kasvab aastast aastasse ja on jõudnud tänaseks juba üle 100 000, et eestlasi elab täna Eestis 40 000 võrra vähem kui 20 aastat tagasi ning et neid lahkub siit igal aastal rohkem kui muulasi. Et Eesti suuruselt kolmandas linnas Narvas, on eestlaste osakaal taasiseseisvumisaja jooksul vähenenud 3,8%-ni ning igasugune eestikeelne kultuurielu on selles linnas sisuliselt lakanud, et vaesuse või vaesuse piiril elavaid lapsi on Eestis 60 000 ning lõpuks ka sellest, et alates 2020.a lõpeb Euroopa Liidu rahanduslik abi Eestile, mis moodustab täna meie eelarvest ligi 20%.

President Ilves püstitas loosungi teha Eesti selleks ajaks korda. Mõttevahetust selle üle, mida see tähendaks ja mis siis täna korras pole, isegi ei alanud. Ja kui me oleme uhked Eesti üle, siis tunduks selline mõttevahetus ju lausa sobimatuna.

Tegelikult on meil viimane aeg endale aru anda, millised on meie arengueelised, et üleilmses konkurentsivõitluses püsima jääda. Ning raske on leida muud, kui meie geograafiline asupaik Euroopa Liidu ja Venemaa vahel, meie maavarad – põlevkivi, fosforiit ja ehk ka kildagaas, kui see leitakse, ning meie suhteliselt ikka veel haritud ja kultuurne rahvastik. Järelikult peavad kõik meie valikud ja otsused olema suunatud nende eeliste hoidmisele ja ärakasutamisele. Järelikult me peame julgema öelda, et 31% muulasi meie elanikkonnast pole mitte ajalooline õnnetus, mis ta ju minevikku vaadates tõepoolest on, vaid tulevikku vaadates on see meie võimetus ja eelis. Järelikult peame me varem või hiljem hakkama kaevandama ka fosforiiti, mitte aga lebama sellel nagu koer heintel. Järelikult me ei saa jätkata nii, et haridustöötajate palk on kõigi elualade seast eelviimasel real. Siin pole millegi üle uhke olla, see on lausa ohtlik.

Ma tean, et need on ebapopulaarsed mõtted, kuid põhiseaduse preambulist lähtudes peame me neid ometi mõtlema. Enamgi veel – üha väheneva rahvastiku juures peaksime me võib-olla ümber mõtestama ka mõistet „eestlane“.

Välisminister Paet kurtis eelmisel nädalal Riigikogus, et siseministerium on esitanud 42 lehekülge argumente selle vastu, et seaduslikult lubada topeltkodakondsus neile sünnijärgsete eestlastele, kes on ümberasunud välismaale ja tahavad võtta sealse kodakondsuse. Seega me tõukame täna isegi etnilisi eestlasi enda hulgast ära. Tuletaksin meelde õiguskantsler Indrek Tederi arvamust, et me peaksime oma mõtlemises ja ka seadustes üle minema rahvuskeskselt riigilt kodanikesksele riigile. Vaadates hirmuga Stockholmis asteleidvate rahutuste peale oleme uhked oma range immigratsioonipoliitika üle ja samas toodame oma sunnivahendeile rajatud hariduse ja keelepoliitikaga juurde Eesti ühiskonnaga väheintegreerunud, kehva hariduse ja keeloskuseta vene noori. Me tahtsime panna oma erakonna Narva valimisprogrammi lubaduse tagada kõigile soovijatele tasuta eesti keele kursused. Seda pidasid võimatuks just meie omad narvakad, sest soovijaid oleks nii palju, et me ei suudaks kuskilt leida ei õpetajaid, ruume ega vahendeid. Ja seda kahekümne teisel iseseisvusaastal!

Ka eesti kultuuri mõiste püramine ainult eesti keeles looduga, nagu on arvanud muide põhiseaduse kommenteerija, tundub XXI sajandil asjatult kitsana, sest kultuuris pole ju rindejoont ja sama nähtus võib üheaegselt kuuluda ka mitmesse kultuuriareaali. Keegi vist ei kahtle, et meie Vene Teatri poolt loodav on kuulunud ja kuulub eesti teatrikultuuri. Aga miks me peaksime välistama eesti kultuurist professor Juri Lotmani Tartus loodud vaimse pärandi või praegu maailmas tuntust koguva Tallinnas sündinud ja elava ning Tallinna Ülikooli lõpetanud Andrei Ivanovi loomingut. Sama käib muidugi ka Eesti aladel loodud baltisaksa kultuuri kohta – Karl Eduard von Baer sobis poliitiliselt meie kahekrõonilisele ju küll.

Loomulikult tähendab see rahvusromantilise, enesekeskse ja ohustatusele ning seetõttu sallimatusele põhineva mõtlemise asendumist ratsionaalse, ning enesekindla ja seetõttu avatud mõtlemisega.

Just seda – mõtlemis- ja suhtumisreformi, mitte aga üksikuid reforme ühe või teise erakonna populistlike valmislubaduste täitmiseks vajaksime praegu kõige rohkem. Kindlasti vajab Eesti ka põhjalikku riigireformi, mis lähtuks meie tegelikest võimalustest ja vajadusest. Teistsugusele riigihalduse mudelile pole võimalik üle minna ositi. Mis mõte on rääkida raiskamistest omavalitustes, kui me ei tee väljagi sellest, kui suureks on viimase 15 aasta jooksul paisunud riigiparaat. Toon näited mulle lähemaist valdkondadest. Märk Rask mäletab, et meie ajal hakkasid

ministeeriumidesse tekkima pressinõunikud. Peaministril oli neid üks ja kõik teda ka tundsid. Täna koosneb valitsuse kommunikatsioonibüroo 11 töötajast ja te ei leia ministeeriumi, kus avalike suhete spetsialiste poleks alla kolme. Kas me teame nende asutuste tööst nüüd oluliselt rohkem? Riigikantseleis töötab koguni palgaline riigilavastaja koos kahe abilisega, kes valmistavad päev-päeva kõrval ette viie aasta pärast toimuvaid Eesti Vabariigi 100. sünnipäeva pidustusi. Kultuuriministeeriumis, mille loomisel ma Riigikogu ees lubasin, et seal ei saa töötama üle 50 inimese, on täna juba 80 ametikohta.

Jälle kirjutakse sellest, kas meil on vaja presidendi institutsiooni koos 64-inimeselise kantseleiga. Jaan Männik väitis, et Eesti Panga pole vaja nõukogu ning pani kahtluse alla ka Tallinna kesklinnas juba tohutut kvartalit omava ning peale rahaemissiooni õiguse lõppemise ennast veelgi laiendanud Eesti Panga enda funktsioonide ulatuse. Mulle tundub, et neid küsimusi pole võimalik lahendada ühekaupa. Ilmselt on vaja radikaalset teistsugust, meie väikese rahva ja majanduse võimalustest lähtuvat ning Põhiseaduse preambuli eelistusi silmas pidavat otsust.

Miks asjad on nii läinud, et kõige üle ei saa uhke olla. Olles pärast Mart Laari lahkumist Eesti Panka täna ainsaks Riigikogu liikmeks, kes on istunud selles saalis ka 1990-92.a ning hiljem veel neli korda, tunnen ma selle ees kahtlemata kaasvastutust. Ma arvan, et Eestis puudub peremehesilm, kes tunneks muret kogu riigis toimuva pärast ja eelkõige ikka põhiseaduse preambulis kirjapandu pärast. President tegeleb esindusfunktsioonidega ja tviderdab, peaministri roll on taandunud rangelt erakondadevahelise valitsuskabineti eesistujaks, parlament tegeleb üksteisele ärapanemise ning endale järgmisteks valimisteks mistahes vahenditega häälte kindlustamisega. Kardan, et Rahvakogu niigi nõrgakeste ettepanekute alusel Riigikogus läbiminevad kosmeetilised muudatused viivad selle institutsiooni prestiiži veelgi alla. Rahulolematus kasvab ja tekib oht, et kaalukeeleks võimujagamisel võivad saada vastutustundetud populistid.

Olles praegu kehtiva valimisseaduse üheks autoriks, olen jõudnud järeldusele, et poliitilise elu positiivne taastärkamine võib alguse saada vaid valimisseaduse muutmisest selliseks, mis tagaks kindla sideme valija ja valituks osutunu vahel. Vaid siis me suudame ületada kõige suuremat muret tekitava probleemi tänases Eestis – nimelt selle, et võimekad ja andekad noored enam poliitikasse ja seega ühiskonna arengut määravat otsuste tegijate hulka ei tule – mitte ühtegi erakonda mitte. Me oleme aga liiga väike rahvas, et lasta oma juhtimist üha keskpärasemaks muutuda.

Kuidas selleni jõuda? Ehk leiaks presidendi, kelle mandaadiks oleks presidendiinstitutsiooni kaotamine. See tähendab kõikehõlmava riigireformi väljapakkumist, et seada suu sekki mööda – ikka selle nimel, milleks meid kohustab põhiseaduse preambul – et tagada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade, ja muide kogu Eestimaal, kaasa arvatud ka Ida-Virumaa ja Võrumaa. Pole kadunud lootus, et praegune president oma viimasel ja sõltumatul ametiajal hakkaks sellega tegelema.

Lõpetaksin oma jutu tsitaadiga möödunud aastal proosapreemia saanud Rein Raua romaanist „Rekonstruktsioon“, kus on öeldud: „Ajajal kui kõik loevad raha, lugege luulet. Ajajal, kui kõik räägivad õigust, rääkige tõtt“. Soovin seda kõigile tänastele esinejatele ja palun kergemat karistust.